

TOSHKENT DAVLAT O'ZBEK TILI
VA ADABIYOTI UNIVERSITETI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON
YOZUVCHILAR UYUSHMASI

ALISHER NAVOIY VA XXI ASR

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy anjuman materiallari

ALISHER NAVOI AND THE XXI CENTURY

The Materials of the International scientific-theoretical conference on the theme

Xalqaro ilmiy-nazariy anjuman
Toshkent, 2020-yil, 8-fevral

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHIKENT DAVLAT O'ZBEK TILI
VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

O'ZBEKISTON YOZUVCHILAR UYUSHMASI

ALISHER NAVOIY VA XXI ASR

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy anjuman materiallari

**TOSHIKENT
«MASHHUR-PRESS»
2020**

821.512.133-1 (081)
84. (5Ў)6
А 33

A 33 **ALISHER NAVOIY VA XXI ASR** mavzuidagi xalqaro ilmiy-nazariy anjuman materiallari;
/mas'ul muharrir Shuhrat Sirojiddinov. – Toshkent: «MASHHUR-PRESS», 2020. – 636 b.

ISBN 978-9943-5673-7-5

Mas'ul muharrir:
Shuhrat Sirojiddinov,
filologiya fanlari doktori, professor

Tahrir hay'ati
*Shuhrat Sirojiddinov (O'zbekiston), Sirojiddin Sayyid (O'zbekiston), Ramiz Asker (Ozarbayjon),
Muslihiddin Muhiddinov (O'zbekiston), Abdusalom Abduqodirov (Tojikiston), Ibrohim Haqqulov
(O'zbekiston), Almaz Ulviy (Ozarbayjon), Nurboy Jabborov (O'zbekiston), Badriddin Maqsudov
(Tojikiston), Tanju Seyhan (Turkiya), Aftondil Erkinov (O'zbekiston), Karomat Mullaxo'jayeva
(O'zbekiston), Mark Toutant (Fransiya), Dilnavoz Yusupova (O'zbekiston), Muhammad Ya'qub Qarash
(Afg'oniston)*

Ushbu to'plamda "Alisher Navoiy va XXI" asr mavzuidagi xalqaro ilmiy-nazariy anjumaniga yuborilgan ilmiy maqolalar jamlangan. To'plamda Alisher Navoiy adabiy-ilmiy merosining mumtoz adabiyotimizdagi o'rni va bugungi ahamiyati, shuningdek, shoir ijodiga bog'liq holda matnshunoslik masalalari, tilshunoslik muammolari haqida so'z yuritiladi. O'zbek navoiyshunosligining bugungi holati va istiqboli borasida muayyan tasavvur berishi uning ahamiyatini belgilaydigan omillardan biridir. Kitob filolog mutaxassislar, ilmiy tadqiqotchilar, magistr va bakalavr talabalar hamda keng o'quvchilar ommasiga mo'ljallangan.

Mualliflar qarashlari va asarlar nomlaridagi imlo tahririyat nuqtayi nazaridan farqlanishi mumkin.

ISBN 978-9943-5673-7-5

© «MASHHUR-PRESS», 2020

ADABIYOTSHUNOSLIK

LITERATURE

ABDUJALILOVA Diyora. Alisher Navoiyning "Lison ut-tayr" dostonida ruju' va qofiya munosabati	405
ABDULLAYEV Diyorjon. Alisher Navoiy faoliyatida xayriya va homiylik masalalari	407
ABDULLAYEVA Gulnoza. Alisher Navoiy ijodi va bolalar adabiyoti.....	409
ABDULLAYEVA M. "Tarixi anbiyo va hukamo" asarida kichik janrlar tahlili	411
ABDUMANNAPOVA Shohsanam. Alisher Navoiyning "Layli va Majnun" hamda "Farhod va Shirin" dostonlarida qo'llanilgan qofiya turlarining qiyosi.....	412
ABDUQODIROVA Madina. Navoiy ijodining Fransiyada o'rganilishi (Mark Toutant ijodi misolida)	417
ABDUSAYIMOVA Dilfuza. Navoiy g'azallari mohiyatini ochishda izdosh shoirlar ijodining o'rni	419
ADIZOVA Obodon, TO'RAYEVA Mushtariy. "Lison ut-tayr" dostonida Navoiy tarjimai holiga oid ma'lumotlarning o'rni.....	422
ALMARDONOVA Aziza. Alisher Navoiy ijodining g'arblik tadqiqotchisi.....	424
✓AXMEDOVA Shoir, HOJIYEVA Sadoqat. Alisher Navoiy qit'alarini mustaqil ta'limda o'rganish yo'llari....	426
AZIMOVA Dildora. "Guli va Navoiy" dostonida Navoiy va Husayn Boyqaro obrazi talqini	429
BEKMURODOVA Dinora. Ahmad Yassaviy va Alisher Navoiy "Munajat"larining qiyosiy tahlili	431
DJALILOVA Durdona. G'urbat va g'arib timsollarining talqinlardagi mushtarakligi	432
✓ESHONQULOV Husniddin, ABBOSOV Toshpo'lat. Alisher Navoiyning tard-u aksdan foydalanishdagi mahorati	435
FARMONOVA Sarvinoz. Alisher Navoiyning tarixiy asarlari.....	437
JO'RAQULOVA Nasiba. "Lison ut-tayr" asarida er va eran obrazi	439
JONUZAQOVA Dilbarxon. Hazrat Navoiy nasrida ilm ahllarining qalamga olinishi	441
JO'RAYEVA Gulnoza. Navoiy ijodini o'qitish orqali o'quvchilarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish....	443
JUMAYEVA Dilnoza. "Yusuf va Zulayxo" dostonlari haqidagi munozaralar.....	446
HAMIDOV Xusrav. Bir hikoyatning uch rivoyati	449
HAMIDOVA Maftuna. An'ana va tasvir mahorati	450
HOTAMOV Sohib. Alisher Navoiy asarlari dunyo nigohida	453
IKROMOV Ismoiljon. Qo'qon xonligi madaniy hayotida Alisher Navoiy ijodiyotiga munosabat	455
ISKANDAROV Fayzulla. "Hayrat ul-abror" dostonidagi na'tlarda Navoiy qarashlari	458
KARIMOV Obidjon. "Hayrat ul-abror" dostonida yuksak insoniy fazilatlar madhi.....	461
KARIMOVA Sohiba. "Kim bo'lsa tabiati muolij..."	464
KARIMOVA Nafisa. Alisher Navoiy va iste'dod masalasi	465
KILICHEVA Mehriniso. Alisher Navoiy ijodida yolg'izlik motivi.....	467
KHOLIKOVA Nodira. The genesis and poetic evolution of character Shirin	469
КОМИЛОВА Муштариёбону, Холметова Шахло. Социально-философское содержание представлений Алишера Навоий о гуманизме	470
MANNOPOV Islombek. Alisher Navoiy Xoja Ahmad Yassaviy va uning izdoshlari haqida	472
MAHMUDOV Jasurbek. Navoiy va Tabiiy tarjibandi xususida.....	475
MAXAMMADIYEVA Yulduz. Alisher Navoiy g'azallariga Feruz tatabbulari	478
MAXMANAZAROVA To'lg'anoy, AVAZNAZAROV Odiljon. "Farhod va Shirin"da soqiy obrazi	480
MUHAMMADJONOVA Go'zalxon. Navoiyning obraz yaratish mahorati	482
MANSUROVA Malika. "Navosiz elning navobaxshi".....	485
MADIRIMOVA Sohiba. Navoiy g'azaliga bog'langan muxammas tadqiqi	487

uchinchidan, Navoiy o'zi muhim deb bilgan tushunchalarni va mavzuni keng va aniq tasvirlaydi. Aynan o'rinlarda "Saddi Iskandariy" dostoni "Xiradnomai Iskandariy"ni atroflicha tushunish imkonini beradi. Xulosa qismida olim bu ikki buyuk shaxsning Husayn Boyqaro uchun, aynan shu dostonni yozganini ta'kidlaydi. Ularning ijod namunalarini qiyosiy aspektida o'rganish, kitobxonlarni Navoiy va Jomiy ijodini yaxshiroq anglash imkonini beradi.

Xulosa o'rnida shuni aytmoqchimizki, Navoiy ijodini G'arbda tadqiq etish, ulkan so'z ustasining naqadar buyukligini isbotlaydi. Uning asarlari nafaqat bizning yurtimizda, balki o'zga o'lkalarda ham qimmatli ahamiyatga egadir. Zero, insoniyat bugun yakdil, hamfikir bo'lib harakatlanar ekan, umumbashariy muammolar sari ko'tarila olgan buyuk iste'dodlarga muhtojlik sezaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Erkinov A.I. Mumtoz adabiyotimiz G'arb olimlari nigohida. Saviya.uz, 2019.
2. Marc Toutant. Navoiy va Jomiy. (ingliz tilidan Z.Mirzayeva tarjimasi). 2019
3. Marc Toutant. La Khamsa de Mir 'Ali Shir Nawa'i (1441-1501) ou le triomphe de l'imitation creatrice, La Timuride: Universite de Californie-Los Angels, 2016.

ALISHER HAVOIY QIT'ALARINI MUSTAQIL TA'LIMDA O'RGANISH YO'LLARI

THE DIRECTIONS OF LEARNING BY INDEPENDENT EDUCATION OF ALISHER NAVAIIY

AHMEDOVA Shoir
HOJIEVA Sadoqat
BuxDU
(O'zbekiston)

Mustaqillik yillarida yaratilgan adabiyot darsliklarida, shu bilan birga adabiyot fanidan tuzilgan dasturlarda izchillikka rioya qilishga e'tibor kuchaygan. Ayniqsa, Alisher Navoiy hayoti va ijodini o'rganishda bu muhim xususiyat hisobga olingan. Buyuk shoir hayoti va ijodi 5-sinf dan boshlab, tizimli ravishda o'rganilib kelinayotganligi fikrimizning dalilidir. 8-sinf ga kelib, ikkinchi chorakda o'quvchilar shoir g'azallari va qit'alarini o'rganishga, ularni tahlil qilishga o'tadilar. Dasturda Alisher Navoiy g'azallari va qit'alarini o'rganib, g'azalxonlik musobaqasini o'tkazish rejalashtirilgan. Shu bilan birga darslarda kommunikativ va badiiy asarni o'qish, tushunish va tushuntirish hamda badiiy asarni tahlil (analiz, sintez) qilish kompetensiyalari, g'azallarda tasvirlangan timsollar, yorqin tashbehlarni tushuntirish, tahlil qilish, lug'atdan foydalanish savodxonligini oshirishga diqqat qaratiladi.

Ayniqsa, maktabda adabiyot darslarida qit'ajarining o'ziga xos xususiyatlarini, buyuk Alisher Navoiy qit'alarini o'rganishga katta e'tibor qaratilmoqda. Chunki qit'a o'zbek she'riyatining umumtaraqqiyotida o'ziga xos rol o'ynagan poetik janrlar qatorida turadi. Qit'a - badiiy ijodda ko'p yillik tarixda sayqal topgan janr. Shu bois uning o'ziga xosligini maktabda adabiyot darslarida Alisher Navoiy qit'alarini tadqiq etish, uni o'rganish metodikasini ishlab chiqish adabiyot o'qitishning dolzarb masalalaridandir.

8-sinf darsligida mustaqil o'qish uchun 5 ta qit'a berilgan. O'qituvchi darsdan tashqari mashg'ulotlarda yoki sinfdan tashqari o'qish mashg'ulotlarida ularni o'qib-o'zlashtirishga da'vat etishi yoki birgalikda tahlil qilishi mumkin. Shundan 3 - va 4 - qit'a tahliliga e'tibor qaratamiz. Qit'alarni o'quvchilarga tushuntirishda o'qituvchi turli metodlardan foydalanishi mumkin.

3. Yuqori o'lturmoq talashquchilarkim, hinduyi didbon alardin yuqoriroqdurur, uchar
qo'ng'uz - ilgariroq

*Yuqori o'ltururni kim tilasa,
Kishilikdin ani yiroq bilgil.
O'lturur safda yuqoriliqdin
O'lturur safda yaxshiroq bilgil.*

Navoiyshunos olim Ibroxim Haqqul "Kamol et kasbkin" deb nomlangan kitobida buyuk shoir qit'alarini o'quvchilarning yoshi va saviyasiga moslab, tushuntirish, tahlil qilish yo'lidan borganki, olimning ana shu talqinlaridan foydalanib, qit'alar mazmunini chuqur va batafsil sharhlash mumkin. Olim qit'ani sharhlash uchun qadim Xitoydagi ikki aka-uka podsho haqidagi rivoyatni keltiradi. O'quvchilarga rivoyat mazmuni aytib beriladi. Qanday xulosa chiqarish ularga havola etiladi. Ularning fikrlarini eshitib o'qituvchi xulosa kiladi:

Demak, haqiqiy inson hech qachon amal, mansab uchun intilmaydi. Mansab, manfaat, boylik, shuhrat bular barchasi amal, ya'ni yuqoriga "o'lturish uchun" intilish komil insonlarga yot xususiyat. Hazrat Navoiy bunday kishilarni odamiylikdan yiroq deb hisoblaydilar. Oddiy odamlar orasida bo'lishni esa sharaf deb biladilarki, yosh avlod ham kelajakda oddiy va shunga munosib aqlli inson bo'lib yetishishi lozim.

Keyingi qit'a mazmunida ham ayni shunday g'oyalar ilgari suriladi.

4. Yamon yamonlig'ini qilmasa, yaxshilig'cha bor va bir yaxshilig' qilsa – o'n yaxshi qiliqcha

Har kishikim topsa davron ichra joh-u e'tibor; –

Kim aning zotida bedod-u sitam bo'lg'ay qilig'.

Yaxshilig' gar qilmasa, bori yamonlig' qilmasa, –

Kim yamonlig' qilmasa, qilg'ancha bordur yaxshilig'.

Bu qit'a mazmunini, mohiyatini tushuntirib berishdan oldin ba'zi so'zlarning izohini daftarga yozib olishga da'vat qilish kerak bo'ladi, masalan, J o h – mansab, lavozim, martaba, sitam, davron va h.k.

I.Haqqulov bu qit'aning mazmun-mohiyatini o'quvchiga yetkazishda talqinni chuqurlashtirish yo'lidan boradi. "Mansabga erishgan do'st-boy berilgan do'st", – degan ekan donishmand. Bu fikr to'g'ri ekanligini hozirgi davrda ham odamlarning mansabga intilishlari bilan bog'lab tushuntiradi. Mansabga mingan sari odam adolatsizlik, sitamgarlik botqog'iga bota boshlashini Navoiy bobomiz shu qit'a orqali yanada ochiq tasvirlab berganlar.

Olim qit'aning oxirgi baytida javonmardlikning shartlaridan biri ifoda etilganligiga diqqat qaratib, javonmardlik ta'limotining mohiyatini tushuntirishga kirishadi. "Bir odamdan "Qanday kishi javonmard atalishga loyiqdir"? – deb so'rganlarida, u: "Nuh payg'ambarning yaxshi xulqi, Ibrohimning ishonchi, Ismoilning to'g'riligi, Musoning samimiyati, Ayubning sabri, Dovudning iztirobi, Muhammadning shijoati, Abu Bakrning hamdardligi, Usmonning uyatchanligi, Alining bilimdonligini o'zida mujassamlashtirgan kishi javonmarddir"[Haqqulov, 1991:145] kabilarni o'zida mujassamlashtirgan inson deb javob bergan ekan.

Javonmardlik odobining qoidalarini olim talqinidan foydalanib, o'quvchilarga yozdirish va u haqda batafsil fikr yuritish qit'a mazmunini tushunishda juda qo'l keladi. Masalan: Manmanlikdan butunlay kechmoq; bировga qasd etmaslik; til va dil birligi; tafakkur mehnatiga ega bo'lmoq; muloyim so'zlik; safarni sevish; tan va kiyimni pokiza tutmoq; sir saqlash layoqatiga egalik; kamtarinlik va xokisorlik. Bu javonmardlik qoidalarini yaxshi bilgan va unga rioya etgan o'quvchi kelajakda albatta, yaxshi inson bo'lib yetishadi.

Tahlilni davom ettirib, olimning fikrlarini tushuntirib berish kerak. U "Qobusnoma"dan misol keltirib, javonmardlikning asosi uch narsada belgilanganini ko'rsatadi:

1. Biri aytgan so'zingni o'zing bajarish.

2. Ikkinchisi – to'g'rilikka aslo xilof ish qilmaslik.

3. Uchinchisi-xayr-u ehsonni ko'zlash.

Demak, javonmard odam va'dasiga vafo etguvchi, sofdil va rostgo'y, bechoralarga madad ko'rsatishni yaxshi ko'radigan, yomonlardan yaxshilarni himoya qilishdan rohatlangan insondir. Olim Navoiyning fardlaridan birini misol keltirib, tahlilni yanada chuqurlashtiradi.

Muruvvat barcha bermakdur, yemak yo'q.

Futuvvat barcha qilmoqdur, demak yo'q.

“Qobusnoma”dan “xalqqa yaxshilik qila olmasang, yomonlik ham qilma” degan misollar keltirib, qit’aning oxirgi baytini shunday tushuntirish mumkin: *Yaxshilig’ gar qilmasa, bori yamonlig’ qilmasa, – Kim yamonlig’ qilmasa, qilg’ancha bordur yaxshilig’.*

Bizningcha, baytda faqat ma’no emas, chuqur mohiyatli ishora ham borligi, uning insoniylik mohiyatini buyuk shoir ilgari surganligini ta’kidlaydi olim. Bu qit’ani shu tarzda chuqur tahlil qilish o’qituvchi o’quvchilarda insoniylik xislatlarining shakllanishida muhim rol o’ynashini uqtirib o’tishi mumkin.

Qit’alar mazmunini tushuntirishda «Bumerang» texnologiyasidan ham foydalanish mumkin.

Bu texnologiya bir mashg’ulot davomida o’quv materialini chuqur va yaxlit holatda o’rganish, qisqartirib tushunib yetish, erkin egallashga yo’naltirilgan. U turli mazmun va xarakterga (muammoli, muammoli, turli mazmunli) ega bo’lgan mavzularni o’rganishga qaratilgan bo’lib, o’z ichiga og’zaki va yozma shakllarini qamrab oladi. Har bir mashg’ulot davomida o’quvchilarning turli topshiriqlarni bajarishi, navbat bilan o’qituvchi yoki talaba, iqtisodchi yoki tadbirkor ro’lida bo’lishi, kerakli ballni to’plashga imkoniyat yaratadi. «Bumerang» texnologiyasi tanqidiy fikrlash, mantiqni shakllantirish hamda g’oya va fikrlarni yozma va og’zaki shakllarda bayon qilish ko’nikmalarini rivojlantiradi. Mazkur metod tashviy xarakterdagi qator vazifalarni amalga oshirish imkonini beradi, ya’ni: o’quvchilarda jamoa bilan ishlash mahorati, muomalalik, xushfe’llik, o’zgalar fikriga hurmat, ishga ijodiy yondashish, o’z faoliyatini samarali bo’lishiga qiziqish, o’zini xolis baholash kabilar.

Navoiyshunos olim I.Haqqulov esa mazkur qit’ani yanada chuqurroq va teranroq tahlil etadi, «Bumerang» texnologiyasini aynan mana shu talqinga qo’llash mumkin.

1. Qit’ani sharhlashda olim “Qobusnoma”dan foydalanadi. Asarga diqqat qaratish.
2. Muammoli savollar asosida javoblarning o’rni almashtirib «Bumerang» testi tuziladi.

«Bumerang» testi

№	Savol	To’g’ri javobni toping	Shaxsiy javob	To’g’ri javob
1	Suvning – dengizning oldida bo’la turib, suv ichish uchun quduq qaziyotgan odamni kimga o’xshatish mumkin?	Yomon kishilar		
2	E’tiqodsiz va munofiq kishilar qanday kishilar?	gumroh,		
3	Xalqdan tama qiladigan insonlar kimlar?	riyokorlar		
4	Mansabga mingan sari odam qanday botqoqqa botadi?	3- qit’ada		
5	Muso payg’ambar haqidagi rivoyatni qaysi qit’ada uchratamiz?	adolatsizlik		

O’quvchining I.Sh. _____

Qit’aning go’zal shakli, teran ma’nosi, mutafakkir shoir qalamidan chiqqan ifoda yo’sini o’quvchini o’y va mushohadaga chorlaydi. Qit’ada ifodalangan ma’noning ikki jihati bugungi o’quvchi uchun juda e’tiborli. Birinchisi, o’z qorni va manfaatini ko’zlab, xalqdan tama qilmaslik; ikkinchisi, e’tiqodda subutsiz bo’lmashlik.

Xulosa qilib aytganda, yetuk san’atkorlarning, jumladan, mumtoz shoirlarning asarlarini o’qiganda uning ikki jihatini – ma’no va suvratini, ya’ni mazmun va shaklini hisobga olish va ma’noning birlamchiligini esdan chiqarmaslik kerak. Navoiy “ma’no ahli ma’noga, suvrat ahli suvratga boqar”, – deydi. Binobarin asarni to’g’ri tushunish uchun uning ma’nosiga yetib borish kerak [Rustamov, 1987: 155].

Adabiyot darslarida Alisher Navoiy asarlari: dostonlardan parcha, g’azal, qit’a – qaysi janrda bo’lishidan qat’i nazar, uning mazmunini to’g’ri tushuntirish o’quvchini buyuk shoir ijodiga yanada yaqinlashtirishga xizmat qilishini Adabiyot muallimi unutmasligi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rustamov A., Сўз хусусида сўз. - Т.: Ёш гвардия, 1987. 155 б
2. Иброҳим Ҳаққул. Камол эт касбким. - Тошкент. 1991. 145-бет.